

פס"ד פלילי נראה במשפט אזרחי

שאלת קבילותו של פס"ד פלילי כראיה במשפט אזרחי שבה ועלתה אצלנו ב-ע.א. 680/66 מרציאנו נ. בדעאן (פס"ד כ"א (2), 285). עיקר חשיבותו של פס"ד זה איננה בהלכות שנקבעו בו, אלא באמרות האגב המשקפות הרגשת אי-נוחות ואף דאגה נוכח העובדה שבית המשפט בתיק האזרחי הגיע למסקנות הפוכות לאלו שנקבעו במשפט פלילי באותו ענין.

העובדות הצריכות לעניינו הן שהנתבע נהג את מוגיתו ביום 30.6.64 בחיפה ברחוב קיבוץ גלויות ליד בית קולנוע. במקום עמדו אנשים רבים בצפייה לתחילת ההצגה, חלקם עמד על המדרכה וחלקם על הכביש. מבין אנשים אלו הופיעה לפתע הילדה המערערת, אשר פרצה בריצה אל הכביש. הנתבע (המשיב), אשר נהג במהירות של 29 קמ"ש בלב, אך לא עלה בידו למנוע את התאונה, שכן במהירות זו היה זקוק ל-11 מטר (או לשתי שניות) כדי לעצור עצירה סופית. אך מרגע שנתגלתה הילדה לנגד עיניו, כבר לא היה לאל ידו למנוע את התאונה והילדה נפגעה על ידי המוגית.

השופט המחוזי דחה את התביעה לאחר שקבע כי מהירות הנסיעה של הנתבע היתה סבירה, וכי לא היה חייב לעשות יותר משעשה. פסק הדין אושר ברוב דעות. שופטי הרוב קבעו (מפי כב' השופט לנדוי) כי מהירות המשיבה היתה מתונה וכי אין להם עילה לסתור את מסקנות השופט. לעומת זאת סבר כב' השופט ברנזון כי בנסיבות, כפי שתוארו לעיל, היתה המהירות שבה נהג הנתבע מופרות, ויש לראות בה את הגורם העיקרי לתאונה.

נראה כי שופטי הרוב ושופט המיעוט היו מאוחדים בענין אחד, וכי הכל הוטרוו על ידי העובדה שהנתבע (אשר זכה במשפט האזרחי) הורשע בפלילים באשמת נהיגה רשלנית בקשר לאותו ענין, וערעורו נדחה. איש לא חלק על הכלל שפס"ד פלילי איננו יכול לשמש ראיה במשפט אזרחי, אבל הובעה דעה ואף משאלה שהמתוקק יתערב במגמה למנוע מצב דברים זה.

בנקודה זו אמר כב' השופט לנדוי (עמ' 288 לפסה"ד) :

„במשפט הפלילי בקשר לאותה תאונה הורשע המשיב וערעורו נדחה... האזרח הנוגע בדבר בוודאי עומד תוהה נוכח חוסר עקביות כזה. אבל לנו אין ברירה אלא לצמצם את הדיון לראיות שהוגשו והוערכו על ידי הערכאה הראשונה במשפט האזרחי, שרק הוא הנו נשוא הערעור, מבלי להיות מושפעים ממה שפסקו בתי המשפט בדיון הפלילי. רק בידי המחוקק הוא למנוע סתירות מצערות כאלו בפסיקת בתי המשפט“.

וכב' השופט ברנזון אמר (עמ' 289 לפסה"ד) :

„מה שמפריע לי במיוחד זוהי התוצאה בשני המשפטים שהובאו נגד המשיב. והרי זה קל וחומר : אם במשפט הפלילי שבו נדרשת מידת ההוכחה הגבוהה ביותר יצא חיוב ייצד יוצא הוא נקי במשפט האזרחי שבו נדרשת מידת שכנוע פחותה...“

בהמשך הדברים הצטרף השופט ברנזון לדברים שנאמרו ע"י השופט לנדוי בדבר הצורך בתיקון החוק והצביע על מאמר בנושא זה שנתפרסם לאחרונה באנגליה¹, אשר מחברו דוגל בשינוי החוק באופן שפסק דין במשפט פלילי יוכל לשמש כראיה לכאורה בתביעה אזרחית.

¹ Andrews, The Criminal in the Civil Court [1967] Crim. L. Rev. 441.

מן הראוי לדון בנימוקים אחדים שהועלו בתמיכה לתיקון החוק במגמה להתיר הגשת פסה"ד הפלילי (המדובר בפס"ד מרשיע) כראיה במשפט אזרחי:

1. עקרון העקביות מחייב למנוע סתירות בפסיקת בתי המשפט.
2. במשפט פלילי נדרשת מידת הוכחה גבוהה יותר מאשר במשפט אזרחי. משום כך יש לחייב את הנתבע במשפט האזרחי על יסוד קל וחומר.
3. הואיל וניתנה לנתבע הודמנות מלאה להתגונן במשפט הפלילי, הרי שהיה לו יומו בבית הדין ואל לו להטריח מחדש את בית המשפט ולעורר במשפט אזרחי שאלות שהוכרעו כנגדו במשפט הפלילי.

עקרון העקביות

חשיבותו של עקרון זה מובנת מאליה, שהרי לא ניתן לצפות מהציבור שינהג לפי דפוסי התנהגות שמבקשים לקבוע, אם התנהגות מסויימת מוכרזת יום אחד כרצויה ומותרת, ולמחרת כפסולה ואסורה. כמו כן גוררת סטייה מעקרון זה פגיעה בכבוד המוסד שאינו מסוגל לשמור על עקביות, ומעוררת ספיקות בדבר מידת ההגיון של שיקוליו. שכן ממה נפשך, אם צדק בית המשפט בהחלטתו הראשונה מה טעם ראה לסטות ממנה בהחלטתו השנייה. ואם נכונה ההחלטה השנייה, משמע שההחלטה הראשונה בטעות יסודה. אין צריך לומר שעקביות בפני עצמה אין בכוחה להבטיח את נכונות ההחלטה או את מידת ההגיון שבה. מקום שההחלטה המקורית היא מוטעית, הרי רעיון העקביות גורר אחריו חזרה על אותה טעות ועלול אף להגזיח אותה. מנימוק זה ומנימוקים אחרים שנדון בהם להלן, ניתן למצוא דוגמאות רבות לסטייה מעקרון העקביות. אנו נסתפק באחדות מהן:

1. עקרון התקדים המחייב: עקרון זה יכול לשמש ביטוי מרחיק לכת לרעיון העקביות, שכן אם ניתן בעבר פסק דין אשר ההלכה בו (ratio decidendi) חלה על הענין הנדון, חייב בית המשפט לפסוק בעקבותיה. בשיטת התקדים המחייב ניתן לצפות לכך, שכל אימת שתתגלה מערכת עובדות מקבילה, תושג תוצאה זהה. עקרון התקדים המחייב מבקש להבטיח את עקביות ההלכה המשפטית. אלא שעקרון זה נדחה במפורש על ידי המחוקק הישראלי בס' 33 לחוק בתי המשפט, תשי"ז—1957, ונראה שאפילו באנגליה ירד מגדולתו.² התוצאה היא שבית משפט עשוי להגיע למסקנה אחת בתביעתו של ראובן נגד שמעון ולמסקנה הפוכה בתביעה של לוי נגד יששכר, וזאת חרף העובדה ששתי התביעות התבססו על מערכת עובדות מקבילות אשר לא ניתן להבחין ביניהן. מבחן „האזרח הפשוט“, אשר הטריד את בית המשפט ב-ע.א. 680/66 הנ"ל, היה מחייב להחזיר את עטרת התקדים המחייב לישנה. אלא שדחיית עקרון התקדים המחייב מצביעה על כך שהמחוקק העדיף שיקולים דוגמת חופש התפתחות ההלכה המשפטית על פני עקרון העקביות. יצויין שהשאלה שהתעוררה ב-ע.א. 680/66 הנ"ל קרובה במהותה לשאלת התקדים המחייב שכן בית המשפט האזרחי קבע הלכה משפטית שונה מזו שנקבעה במשפט הפלילי, ובנקודה זו עוד נדון להלן.

2. פסקי דין סותרים נגד נתבעים שונים: נגיח שמוגשת תביעה נגד שני נתבעים. גירסת התובע היא כזאת הכורכת את התנהגות שני הנתבעים באופן שאם

² לסקירה מעגינת של ההתפתחות האנגלית ראה: Leach, Revisionism in the House of Lords: The Bastion of Stare Decisis Falls (1967) 80 Harv. L. Rev. 797.

הגירסה מתקבלת זכאי הוא לפסק דין נגד שניהם, ואילו אם אין היא מתקבלת – שניהם פטורים.

דא עקא שבידי התובע ראיות קבילות רק נגד אחד מהם. במקרה כזה ניתן היה לעמוד על עקרון העקביות, ואז אחת משתיים: או שהתביעה תידחה מכל וכל, או שהיא תתקבל נגד שני הנתבעים. אף אחד משני הפתרונות איננו משביע רצון, שהרי דחיית התביעה מקפחת את התובע שבידו ראיות נגד אחד מהנתבעים. לעומת זאת, קבלת התביעה נגד שני הנתבעים מקפחת את אותו נתבע שכנגדו לא היו ראיות מספיקות, ונתבע זה זכאי לכך שדינו ייחרץ על פי ראיות כשירות המוגשות נגדו. במקרה כזה יש, איפוא, צורך לוותר על רעיון העקביות. התובע נוטל פסק דין נגד נתבע אחד והתביעה נגד הנתבע השני נדחית. התוצאה היא שניתנים באותו ענין שני פסקי דין המבוססים כל אחד על בסיס עובדתי שונה. דוגמא לכך יוכל לשמש פסה"ד ב-ע.א. 497/60 מקורות נ. זכריש (פס"ד ט"ו, 1657). במקרה זה נפגע התובע בתאונת עבודה שנגרמה, לטענתו, עקב רשלנות הנתבע מס' 1 במהלך עבודתו אצל הנתבעת מס' 2. הנתבע מס' 1 הכחיש בשבועה את גירסת התובע והתביעה נגדו נדחתה מחוסר סיוע. לעומת זאת נמצא סיוע לתביעה כנגד הנתבעת מס' 2 בעובדות שנרשמו בטופס הביטוח הלאומי שמולא על ידה. התוצאה היתה שהתביעה נגד העובד (המזיק הישיר) נדחתה, ואילו התביעה נגד המעביד בגין אחריותו השילווחית למעשי אותו עובד נתקבלה. תוצאה זו, שבעיניי, האזרח הפשוט⁸ עלולה להראות כדבר והיפוכו⁹, הושגה במשפט אחד שנתברר באותן ערכאות, כנגד שני נתבעים, אשר היו מיוצגים על ידי אותו עורך דין. כיצד ניתן להסביר תוצאה זו? נראה שהתשובה היא שבתמי המשפט אינם דבקים בעקרון העקביות ועקרון זה נדחה בפני עקרונות אחרים.

3. פסקי דין פותרים בתביעות של מספר תובעים כנגד אותו נתבע: גניח שנהג אוטובוס מעורב בתאונת דרכים שבה נפגעים עשרות נוסעים. נוסע א' תובע את הנהג. תביעתו נדחית ונקבע כי הנהג לא התרשל. מובן מאליו שפסק דין זה לא יחייב את הנוסעים האחרים. כלל יסודי הוא שאין מחייבים אדם שלא בפניו, ואין לחרוץ את גורל תביעותיהם של אותם נוסעים, שלא נטלו חלק במשפט הראשון, ולא היתה להם הזדמנות להשמיע דברם או להביא ראיותיהם. התוצאה היא שבתביעות של נוסעים אחרים עשוי בית המשפט להגיע למסקנה הפוכה ולקבוע כי נהג האוטובוס התרשל ולחייבו בתשלום פיצויים⁴.

⁸ יתכן מאוד שעקרונות רבים אחרים המקובלים בעולם המשפט לא יראו ככליל השלמות בעיניו של אדם אשר איננו בקי בשאלות חוק, השווה: Dean, Law Reform Committee Fifteenth Report on the Rule of Hollington v. Hewthorn (1968) 31 M.L.R. 58, 68.

⁴ הוא הדין במקרה ההפוך שבו חוייב הנהג בתביעתו של נוסע א'. הנוסעים האחרים אינם זכאים ליהנות מפסק דין זה ואינם רשאים להסתמך עליו. שאם לא כן ימריץ הדבר את הנוסעים לנהל תביעתם בזה אחר זה וכל הממתין הרי זה משובח. הוא יוכל לחכות עד אשר יינתן פסק דין מחייב באחת התביעות שקדמו לו, להסתמך על פס"ד זה ולהתעלם מאותן תביעות שנדחו. זהו, לאמיתו של דבר, העקרון הידוע כעקרון ההדדיות. חריג לעקרון זה גידון בפסק דינו של השופט הלוי בע.א. 49/63 צוקר נ. ליבוביץ (פס"ד י"ח (1) 337 עמ' 350 ואילך) וכן ע.א. 7/64 שור נ. מדינת ישראל (פס"ד י"ח (3) 341).

ראוי לציין שההצעה לפיה ישמש פסה"ד במשפט הפלילי ראייה בתביעה האזרחית אין בכוחה להבטיח עקביות בנידון זה, שהרי בית המשפט האזרחי יוכל להגיע למסקנה שונה על סמך ראיות אחרות. כדי להבטיח עקביות נדרש שפסה"ד הפלילי ישמש הוכחה מבררת (קונקלוסיבית) בתיק האזרחי, ונראה שלא זו ההצעה אשר עמדה בפני בית המשפט⁶. יתירה מזאת, נראה שקבלת פסק הדין הפלילי כראיה לא היה בה כדי לשנות את התוצאה אליה הגיע בית המשפט ב-ע.א. 680/66 הנ"ל. הסיבה לתוצאות הסותרות שהושגו איננה נעוצה בקביעת עובדות סותרות אלא בהסקת מסקנות שונות מאותן עובדות. העובדות, הן במשפט הפלילי והן במשפט האזרחי, נקבעו על יסוד אותן עדויות. בשני המשפטים נקבע שהנהג נסע במהירות של כ-30 קמ"ש בכביש רחב, שעה שאנשים עמדו משני צידיו והמתינו לתחילת הצגה. על עובדות אלו לא היתה מחלוקת.

גדר המחלוקת היתה המסקנה המשפטית שיש להסיק מהן. שופט המיעוט (כב' השופט ברנזון) סבר שהמהירות היתה מופרזת בנסיבות. דעת הרוב (מפי כב' השופט לנדוי) היתה כי אותה מהירות, באותן נסיבות, היתה „מתונה“. זוהי מחלוקת משפטית המתייחסת לקביעת נורמת התנהגות. האם באותן נסיבות (עליהן לא היתה מחלוקת) חייב הנהג לגסוע כך שיוכל לעצור על אתר או כמעט על אתר? שופט המיעוט השיב על שאלה זו בחיוב ואילו שופט הרוב השיבו עליה בשלילה. יש להניח שבתיק הפלילי הורשע הנהג משום שהשופט הסיק מאותן עובדות כי הנהג התרשל. קשה לראות במה יכלה הגשת פסק הדין הפלילי כראיה לשנות את התוצאה אליה הגיע הרוב בבית המשפט העליון. הרוב לא השתכנע מההנמקה שבאה לביטוי בדעת היחיד של שופט בית המשפט העליון. האם היה משתכנע מהמסקנה המשפטית של שופט התעבורה אפילו אושרה ע"י ביהמ"ש המחוזי בערעור? בכך שונה המקרה מהעובדות כפי שנתגלו בפסה"ד האנגלי הנודע בענין *Hollington v. Hewthorn* [1943] 2 All E.R. 35. במקרה זה ניסה התובע להסתמך על תוצאות המשפט הפלילי הואיל ואחד העדים שהעיד בתיק הפלילי נפטר בינתיים. התובע התקשה, איפוא, להוכיח במשפט האזרחי את אותן עובדות שהוכחו בתיק הפלילי. לא כן ב-ע.א. 680/66 הנ"ל. במקרה זה הובאו בתיק האזרחי אותן ראיות שהושמעו בתיק הפלילי וגם הקביעות העובדתיות היו דומות. אלא שהמסקנה המשפטית היתה, כאמור, שונה.

זאת ועוד. הואיל ומדובר בהלכה משפטית, היה ב"כ התובעת ב-ע.א. 680/66 רשאי גם רשאי להסתמך על ההלכה שנקבעה במשפט הפלילי, כשם שהיה רשאי להסתמך על הלכה רלבנטית שנקבעה בכל פסק דין אחר, בין במשפט פלילי ובין במשפט אזרחי. פסק הדין הפלילי לא יכול היה להוות ראיה בתיק האזרחי, אולם ניתן היה להצביע על ההלכה שנקבעה בו כחלק מהטיעון המשפטי. מבחינה זו דומה השאלה במהותה לשאלות המתעוררות במסגרת דיון בעקרון התקדים המחייב. במקרה הנוכחי מדובר היה בהלכה שנקבעה על ידי ערכאה נמוכה. הלכה כזו מעולם לא חייבה את בית המשפט העליון, ולכל היותר עשוי היה להיות לה ערך משכנע. מ-ע.א. 680/66 ברור שהרוב לא היה מוכן להשתכנע מהלך המחשבה והמסקנות של שופט

⁶ מע.א. 680/66 משתמע כי הכוונה היא לתיקון החוק באופן שיתיר הגשת פס"ד פלילי מרשיע כראיה בלבד, וזו ההצעה שהועלתה במאמרו של Andrews (ראה הערה 1 לעיל) הנזכר בפסק דינו של כב' השופט ברנזון בע.א. 680/66 הנ"ל.

התעבורה, ונראה שהסתמכות על פסק הדין הפלילי, בין במסגרת חומר הראיות (אילו היתה ראייה זו קבילה) ובין במהלך הטיעון המשפטי, לא היה בה כדי להביא לתוצאה שונה.

דרגת השכנוע במשפט הפלילי

יש המעלים את הנימוק לפיו במשפט הפלילי נדרשת הוכחה מעל לכל ספק סביר, כהצדקה להגשת פסה"ד הפלילי במשפט האזרחי, שבו דרגת ההוכחה היא לפי מאזן ההסתברות בלבד. גישה זו באה לביטוי בדברי כב' השופט ברגזון ב-ע.א. 680/66 הנ"ל (עמ' 281 לפסה"ד):

„הרי זה קל וחומר: אם במשפט הפלילי שבו נדרשת מידת ההוכחה הגבוהה ביותר יצא חייב, כיצד יוצא הוא נקי דווקא נמשפט האזרחי, שבו נדרשת מידת שכנוע פחותה...“
דברים אלו כוחם בלי ספק יפה מקום שמדובר בעבירות פליליות „קלאסיות“ דוגמת רצח, שוד או גניבה. אלא שבע.א. 680/66 המדובר היה בעבירה סטטוטורית. על עבירות מסוג זה מובאים לדין אלפים רבים של נאשמים, תוך תקופה קצרה, בפני בתי משפט שהוקמו במיוחד כדי לדון בעבירות מסוג זה.⁶
הדיון בעבירות סטטוטוריות אלו, מידת ההוכחה הנדרשת ומידת החומרה והרצינות שמייחסים לעבירות אלו שונים תכלית שינוי מאלו המקובלים לגבי עבירות פליליות חמורות.

כבר עמדו בפסיקה על כך כי הנוסחה לפיה נדרשת במשפט פלילי הוכחה מעל לכל ספק סביר, ואילו במשפט אזרחי פוסקים לפי מאזן ההסתברויות היא כללית מדי, ואיננה משקפת את מידת ההוכחה הנדרשת במקרים ספציפיים. לפי נוסחה זו נכללות כל העבירות הפליליות בקטגוריה אחת וכל התביעות האזרחיות בקטגוריה אחרת. אלא שקיים הבדל ניכר בין מידת ההוכחה הנדרשת, דרך משל, באשמת רצח לבין מידת ההוכחה הנדרשת בעבירת תעבורה. גם התביעות האזרחיות אינן כולן מעור אחד, ומידת ההוכחה עשויה להשתנות מעניין לעניין.⁷

הרעיון לפיו משפט פלילי הינו חמור ורציני יותר מאשר משפט אזרחי, מאחר שבמקרה הראשון מדובר בדיני נפשות ואילו במקרה האחרון בדיני ממונות, אף הוא איננו מתאים לכל מקרה. והדוגמא הבולטת לכך היא עבירות תעבורה ועבירות סטטוטוריות אחרות (דוגמת עבירה על פקודת הבטיחות בעבודה). בציבור אין מתייחסים לעבירות אלו באותה מידה של חומרה כפי שמתייחסים לעבירות שיש עמן

⁶ העומס המוטל על בתי משפט אלו נשתקף בסטטיסטיקה על פעולת בתי המשפט. בשנת 1965 נדונו בבתי משפט אלו קרוב ל-80 אלף תיקים ובשנת 1966 כ-95 אלף תיקים. מספרים אלו עולים על מספר התיקים הפליליים (שאינם כוללים תיקי תעבורה) אשר נדונו בכל בתי המשפט האחרים (שלום ומחוזי) ביחד. הנתונים לקוחים מתוך שנתון הממשלה תשכ"ח עמ' 305. יצויין שמספרים אלו כוללים את כל התיקים שהתבררו בבית המשפט לתעבורה, ואילו מספר התיקים הנובעים מתאונות דרכים איננו אלא חלק קטן ממספר התיקים הכללי. בהתאם לדו"ח משטרת ישראל 1966 (לוח 75 עמ' 159) נידונו (כנראה בכל בתי המשפט) בשנת 1966 כ-6,136 תיקים הנובעים מתאונות דרכים.

⁷ ראה את דברי השופט אגרנט (כתוארו אז) ב-ע.פ. 232/55 היוזמ"ש נ. גרינוואלד (פס"ד י"ב 2017, 2063) והאסמכתאות הנזכרות שם.

קלון. העונש המוטל בגין עבירות תנועה, שהאחריות לגביהן מבוססת על רשלנות או שהיא מוחלטת, הוא לרוב קנס בסכום הנע בין 50 ל- 500 ל"י. במקרים אחדים גשלת רשיון הנהיגה של הנאשם לתקופה קצרה, והשלילה אף היא במקרים רבים על תנאי. משום כך עלול לקרות שנאשמים, הסבורים אמנם, שהם חפים מאשמה, מעדיפים להודות בעבירה המיוחסת להם, ובלבד שיחסכו בדרך זו את ההוצאות הכרוכות בהעסקת עורך דין. שכן הוצאות אלו עולות במקרים רבים על הקנס הצפוי, ויש אפילו המודים באשמה במגמה לחסוך את איבוד הזמן הכרוך בניהול משפט.⁸ לעומת זאת עשויה תביעה אזרחית הנובעת מתאונת דרכים (וכן מתאונות אחרות) להיות ענין רציני ביותר, ובמקרים רבים היא בעלת חשיבות גדולה לאין ערוך, לפחות מנקודת הצדדים הנוגעים בדבר, מאשר ההליכים הפליליים הננקטים בעקבות אותה תאונה. לעומת הקנס בסכום של עשרות או מאות ל"י (אפילו אם הוא מלווה בשלילת רשיון) מדובר, לעתים, בתביעה אזרחית בסכומים בסדר גודל של עשרות אלפי ל"י ואפילו במאות אלפי ל"י. הוא הדין בעבירות סטטוטוריות אחרות כגון עבירות על פקודת הבטיחות בעבודה. הקנסות המוטלים בגין עבירות אלו הם בדרך כלל צנועים למדי, ואילו הסיכון במשפט אזרחי הוא מסדר גודל שונה לגמרי.

במקרים רבים אין לאדם שנאשם בעבירה סטטוטורית ענין רב בתביעה האזרחית, הואיל והוא מבוטח. על שאלה זו של ביטוח עוד ידובר להלן. אולם במקרה שאין הנאשם מבוטח, ניתן להניח כי עיקר מעייניו נתונים דוקא לתביעה האזרחית הצפויה. וכי תביעה זו נראית בעיניו חמורה ורצינית הרבה יותר מאשר האשמה בעבירה סטטוטורית.

אולם לא רק יחסו של הציבור לעבירות סטטוטוריות אלו שונה מהחוס המקובל לגבי עבירות פליליות אחרות. גם המחוקק הנהיג לגביהן הוראות מיוחדות המלמדות על אופיין של עבירות אלו ועל יחסו של המחוקק אליהן.

ההוראות הסטטוטוריות הנוגעות למינוי שופטי תעבורה וכן לסדרי הדין בענייני תעבורה הן מאלפות ביותר. ס' 26 לפק' התעבורה (נוסח חדש) קובע הוראות ספציפיות בדבר מינוי שופטי תעבורה. הוראות אלו יש בהם משום סטיה בולטת לגבי חלק מעקרונות היסוד המקובלים בישראל לגבי מינוי שופטים.

כך:

1. אין אדם כשיר להתמנות שופט בבתי המשפט הרגילים אלא אם עסק תקופה מסויימת, המוגדרת בחוק, בעבודה משפטית (דוגמת עריכת דין, הוראת משפטים או תפקיד משפטי בשירות המדינה). התקופות הן לגבי שופט שלום לפחות 3 שנים ולגבי שופט מחוזי לפחות שש שנים (סעיפים 3 ו-4 לחוק השופטים תשי"ג—1953).

לגבי שפיטת תעבורה סבר, כנראה, המחוקק שאין צורך בכך. שכן אדם כשיר להיות שופט תעבורה אם הוא רשום או זכאי להיות רשום בפנקס עורכי הדין בישראל ואפילו לא עסק שעה אחת בעריכת דין, או בעבודה משפטית, ובלבד

⁸ ויש הנמנעים מהודאה באשמה במשפט הפלילי, לא משום שהם מייחסים חשיבות לתוצאת הדיון במשפט זה, אלא משום שהם חוששים מהשפעת ההודאה על התדיינות אזרחית באותו ענין. בנקודה זו עוד נדון להלן.

שוועדת המינויים לפי חוק השופטים קבעה, "כי ידיעותיו בענייני תעבורה מחאימות לצורך שפיטה בענייני תעבורה".

2. שופט תעבורה מתמנה לתקופה מוגבלת (ס' 26 (2) לפק' התעבורה), ורק לאחר שלוש שנים הוא כשיר להתמנות מינוי של קבע [ס' 26 (7)]. הרעיון של מינוי שופטים מיוחדים לענייני תעבורה היה כרוך אצלנו, איפוא, במינוי שופטים זמניים.

מינוי שופט בבית משפט כללי הוא לעולם מינוי של קבע. אלא שלגבי שופטי תעבורה הל, כאמור, הסדר מיוחד בדבר מינוי זמני. הנימוק למינוי שופטים זמניים איננו ברור. כן אין זה ברור אם הדבר כרוך בסטיה הראשונה מהעקרונות בדבר מינוי שופטים שנזכרה לעיל, היינו, שלא נדרש נסיון בעבודה משפטית מאדם המועמד לתפקיד שופט תעבורה זמני. מכל מקום, כבר ארע שמינויו של אדם כשופט תעבורה לא הוארך ולא חודש.

אולם לא רק בדרכי מינויים של שופטי תעבורה חלים אצלנו כללים מיוחדים. ההוראות בדבר סדרי הדין בעבירות תעבורה (ובעבירות סטטוטוריות אחרות נוספות) מכילות כללים אחרים אשר יש בהם כדי להפתיע את כל מי שחונק על ברכי העקרונות הקלסיים של המשפט הפלילי.

כך, תקנה ג'244 לתקנות הפרוצדורה בבתי משפט שלום, 1940, קבעה⁹:
"ג'244. לא התייצב הנאשם בבית משפט ולא השיב על האשמה, בכתב או באמצעות עורך דין יראוהו כאילו כבר באשמה; אולם אם היתה האשמה אחת מן העבירות הנקובות בתוספת ב' לתקנות יראוהו כמורה באשמה ורשאי בית המשפט להרשיעו ולהטיל עליו עונש כאמור בתק' א'244, ובלבד שראה בית המשפט שלא ייגרם על ידי כך עיוות דין".
עיון בתוספת ב' מגלה כי המדובר בעבירות לפי פק' התעבורה וכן לפי התקנות שהותקנו לפיה¹⁰.

הרישא של תקנה ג'244 תואמת את עקרונות היסוד של המשפט הפלילי. שתיקת הנאשם וכן אי-התייצבותו לדין אינם יכולים, בשום פנים, להחשב כהודאה באשמה. נטל ההוכחה הוא על הקטגוריה ואין היא יכולה להבנות משתיקת הנאשם. הנאשם זכאי למלא פיו מים, ושתיקתו של הנאשם איננה מהווה הוכחה ובוודאי לא הוכחה מעל לכל ספק סביר לאשמתו. התביעה חייבת להוכיח את האשמה חרף-שתיקת הנאשם.

אולם נראה שעקרונות יסוד אלו אינם חלים לגבי עבירות תעבורה. כאן התהפכו היוצרות. נראה שהמחוקק העדיף, "יעול" וזירוז ההליכים בבתי המשפט לתעבורה, העמוסים באלפי תיקים, על פני העקרונות המקובלים של הדין הפלילי-וקבע את הכלל ששתיקת הנאשם כהודאה דמי.

תקנה ג'244 (וכן יתר תקנות הפרוצדורה בבית משפט שלום, 1940) הנ"ל בוטלה על ידי חוק סדר הדין הפלילי, תשכ"ה—1965¹¹. אולם גם החוק החדש מכיל

⁹ תקנה זו הותקנה בשנת 1959 ופורסמה בק"ת מס' 884 עמ' 1034. התקנה בוטלה בינתיים והוחלפה על ידי סעיף 213 לחוק סדר הדין הפלילי והתקנות שהותקנו לפיו, והן ידונג-להלן.

¹⁰ כן נכללו בתוספת עבירות על תקנות שעת חירום (נשיאת תעודה זרות והצגתה), תשט"ז—1956 ולפי ס' 5 לפק' הטלגרף האלהוטי.

¹¹ ראה ס' 226 (5) לחוק.

מספר הוראות המלמדות על גישת המחוקק לעבירות תעבורה. מאלפת היא הערת השוליים לס' 213 לחוק סדר הדין הפלילי. הוראה זו מדברת על „סדרי הזמנה בעבירות קלות”. בראש רשימת ה„עבירות הקלות” מופיעות עבירות לפי פק- התעבורה והתקנות לפיה. ונקבע כי לגבי העבירות המפורטות בס' 213 הנ"ל רשאי שר המשפטים לקבוע בתקנות סדרי אישום ומסירת הזמנה לדין אף בסטייה מהוראות חוק סדרי הדין הפלילי.

ס' 214 (א) לחוק סדר הדין הפלילי העוסק לפי האמור בשולי הסעיף- ב„סדרי דין מיוחדים לעבירות תעבורה”, קובע כי לגבי עבירות אלו (ועבירות אחרות מהסוגים המפורטים בסעיף) רשאי שר המשפטים לקבוע:

„(1) כי נאשם שלא התייצב בבית המשפט ולא מסר הודעה לפי ס' 113 (הודעה זו היא הודאה בעובדות שבכתב האישום כולן או חלקן) יראוהו כמודה בכל העובדות שנטענו בכתב האישום, ומותר לדונו שלא בפניו”.

ס' 214 (א) שונה בנקודה חשובה מההוראות שנהגו לפי תק' 244ג' לתק- הפרוצדורה בבית משפט שלום, 1940. השינוי הוא בכך שס' 214 (א) קובע כי ההוראות הללו (בדבר שתיקת הנאשם ואי-התייצבותו כהודאה) אינן חלות על עבירות שנגרמו בתאונת דרכים שבה נחבל אדם חבלה של ממש. אין כל ספק שיש בכך משום שיפור בולט לעומת המצב שהיה קיים מכוח תקנה 244ג', עם זאת עדיין מאפשר החוק להתייחס לנאשם שלא התייצב למשפט כאל מי שהודה באשמה, וזאת אפילו מדובר בעבירה שנגרמה בתאונת דרכים, שבה נחבל אדם חבלה סתם (להבדיל מהמקרה שבו מואשם אדם בעבירה שגרמה חבלה של ממש)¹². משום כך נראה, כי הדברים לפיהם נדרשת ממשפט פלילי הוכחה מעל כל ספק סביר ואילו במשפט אזרחי פוסקים לפי מאזן ההסתברויות, או שבמשפט פלילי עוסקים בדיני נפשות ואילו במשפט אזרחי בדיני ממונות בלבד, כאשר הם מועלים בהקשר של עבירות סטטוטוריות המכונות על ידי המחוקק כ„עבירות קלות”, רחוקים מלשקף את המציאות. במקרים מסוג זה נראה כי התביעה האזרחית היא לעתים בעלת חומרה וחשיבות העולים לאין ערוך על אשמה בגין עבירה פלילית סטטוטורית.

אין, איפוא, כל תימה שתביעה אזרחית בסכום העולה על 3,000 ל”י (והנזק הנובע מתאונת דרכים ומתאונות אחרות עולה במקרים רבים על סכום זה) מוגשת לבית המשפט המחוזי, ואילו העבירה הפלילית הסטטוטורית, „הקלה” מתבררת בערכאה נמוכה יותר, היינו, בבית משפט לתעבורה או בבית משפט שלום. מגימוק זה אין זה מתקבל על הדעת שממצאי הערכאה הנמוכה שדנה בעבירה פלילית סטטוטורית יחייבו או אף ישמשו ראיה לכאורה בדיון במשפט אזרחי המתברר בערכאה גבוהה יותר. בענין זה יש מקום לאנגלוגיה לס' 35 לחוק בתר- המשפט, תשי”ז—1957.

סעיף זה קובע כי:

„הובא ענין כדין לפני בית משפט והתעוררה בו דרך אגב שאלה שהכרעתה דרושה לבירור הענין, רשאי בית המשפט להכריע בה לצורך אותו ענין אף אם הענין שבשאלה הוא בסמכותו הייחודית של בית משפט אחר או של בית דין אחר”.

מכוח סעיף זה מוסמך בית משפט לפסוק באורח אינצידנטלי בשאלה אשר הכרעתה דרושה לבירור ענין שהובא בפניו כדין. וזאת אף אם השאלה האינצידנטלית.

¹² מובן שהבחנה בין חבלה סתם וחבלה של ממש איננה מחייבת את התובע בתיק האזרחי.

נתונה בסמכותו הייחודית של בית משפט אחר. אלא שההכרעה בשאלה האינצידנטלית היא לצורך אותו ענין בלבד ולא תשמש מעשה בית דין בין הצדדים בהתדיינות נוספת ביניהם.

כך, אם פלוני תובע מאלמוני פיצויים בסך — 1,500 ל"י בגין הסגת גבול במקרקעין מוסמך בית משפט השלום לדון בכך, אף אם במסגרת תביעה זו היא עליו לפטוק בשאלת הבעלות במקרקעין.¹³ אולם החלטת בית משפט השלום בענין הבעלות לא תהרוץ את הענין ולא תכבול את ידי בית המשפט המוסמך (בית המשפט המחוזי) אם וכאשר תועלה הפניו שאלת הבעלות במקרקעין. דוגמא נוספת מובאת בספרו של ד"ר זוסמן, סדרי הדין האזרחי מהדורה 3 בעמ' 36: פלוני תובע בבית משפט השלום ריבית בסך — 1,000 ל"י על קרן של 10 אלפים ל"י. לצורך השאלה שלפניו עשוי בית משפט השלום לדון בשאלה אם ניתנה או לא ניתנה ההלוואה בסך 10 אלפים ל"י. אלא שהכרעתו בנקודה זו לא תשמש מעשה בית דין אם וכאשר תתעורר השאלה פעם נוספת, בין במסגרת תביעה להתחזרת הקרן עצמה ובין במסגרת תביעה לשיעור ריבית אחר.

העובדה שהכרעת בית המשפט בשאלה אינצידנטלית, הנמצאת בסמכותו הייחודית של בית דין אחר, היא „לצורך אותו ענין“ בלבד מצמצמת את היקפו של מעשה בית דין. משום כך אין היא תורמת להסכון בהתדיינות. שכן בדוגמאות שהובאו לעיל עלולות שאלות הבעלות במקרקעין, או מתן ההלוואה בסך 10 אלפים ל"י, להתברר פעם נוספת. וזאת הרף העובדה ששאלות אלו כבר נדונו ונתבררו בבית משפט השלום, אשר הכריע בהן, אולי אף לאחר שמיעת עדים מרובים. למרות זאת נראית התוצאה כרצויה והיא עדיפה על כך שקביעה של ערכאה נמוכה תחייב ערכאה גבוהה יותר לגבי עניינים שאינם בסמכותה של הערכאה הנמוכה.^{14, 15}

¹³ ע.א. 89/63 סלונימסקי נ. מזור (פס"ד י"ז, 1471).

¹⁴ עם זאת ראוי להדגיש כי לפי הפירוש שניתן אצלנו לס' 35 לחוק בתי המשפט קיימת אפשרות שפסק דין של בית משפט שלום יחרוץ גורלה של תביעה בבית משפט מחוזי. נניח, דרך משל, שפלוני היה מעורב בתאונת דרכים שבה נפגע בגופו וכן נגרם נזק לרכושו. בענין זה מגיש פלוני שתי תביעות. תחילה הוא תובע בבית משפט שלום בגין נזקי רכוש. לאחר שהוא זוכה בפסק דין הוא מגיש תביעה שנית בגין נזקי גוף שנגרמו לו באותה תאונה והפעם לבית המשפט המחוזי (בהתאם להלכה האנגלית במשפט *Brunsdon v. Humphrey* (1884) 14 Q.B.D. 141 וכנראה גם לדעת השופט זוסמן ב-ע.א. 68/55 (פס"ד י', 1298, 1302—1309) הוא רשאי לעשות זאת. שכן יש לו שתי עילות תביעה. על גישה זו נמצאו עוררין. ראה הערה ב- 31 M.L.R. 453 (1968), אך הדיון בשאלה זו הורג מענייננו). נניח כי החיוב בתשלום פיצויים בבית משפט השלום מבוסס על כך שהנהג הפוגע התרשל וכי לא היתה כל תרומת רשלנות מצד הנפגע. האם יחייבו ממצאים אלו בבית המשפט המחוזי בתביעה בקשר לנזקי גוף? נראה שלדעת הרוב (מפי כב' השופט ויתקון כנגד דעתו החולקת של כב' השופט כהן) ב-ע.א. 437/67 ראוטשטיין נ. לביא (פס"ד כ"ב (1), 552) יש להשיב על שאלה זו בחיוב. שכן השאלות אם הנהג התרשל או אם פלוני תרם ברשלנותו לתאונה אינן, כשלעצמן, בסמכות ייחודית של בית המשפט המחוזי, או של בית משפט אחר כלשהו.

¹⁵ כמו כן ראוי לציין כי המבחן לפי ס' 35 לחוק בתי המשפט איננו מבחן הערכאה הנמוכה לעומת הערכאה הגבוהה אלא הוא מבחן הסמכות הייחודית. התוצאה עלולה, איפוא,

על פי אותו הלך מחשבה נראה הדבר שאין לקבל פסק דין פלילי שניתן בבית משפט שלום במשפט המתנהל בבית משפט מחוזי. ובוודאי אין זה מתקבל על הדעת שפסק דין של בית משפט לתעבורה, אשר אין לו כל סמכות לדון בתביעות כספיות, יכול את ידי בית המשפט המחוזי בתביעה אורחית הנמצאת בסמכותו הייחודית. יצויין כי על פעולתם של בתי המשפט לתעבורה ועל לחץ התיקים הרובץ עליהם התפרסמה ביקורת בעיתונות היומית שהיא אולי משקפת את (ויתכן שבמידה מסוימת משפיעה על) יחסו של חלק מהציבור לבתי משפט אלה.¹⁶
(המשך יבוא)

דניאל פרידמן

להיות שקביעתה של ערכאה גבוהה לא תשמש מעשה בית דין בשאלה אינצידנטלית, הנמצאת בסמכותה הייחודית של ערכאה נמוכה. כך, קביעתו של בית משפט מחוזי בשאלת גובה דמי שכירות, המתעוררת בפניו כשאלה אינצידנטלית לצורך הערכת פיצויים בעקבות הפקעה, אינה מהייבט את הצדדים בהתדיינות נוספת בדבר גובה דמי השכירות, הואיל וקביעת שיעור דמי שכירות נתונה לסמכותו הייחודית של בית הדין לשכירות. ראה: ע.א. 579/61 מרכז וולובלסקי נ. האפוטרופוס על נכסי נפקדים (פס"ד ט"ז, 2156), וזאת חרף העובדה שניתן לראות בבית המשפט המחוזי ערכאה גבוהה לגבי בית הדין לשכירות, שהרי בית המשפט המחוזי משמש כערכאת ערעור לגבי בית הדין לשכירות.

¹⁶ ב„מעריב“ מיום 13.3.1968 (עמ' 14) התפרסם מאמר בשם: „יעילות רבה בבתי הדין הקטנים“. בכותרת המישנה נאמר: „בתי המשפט העירוניים ובתי המשפט לתעבורה עובדים במהירות גדולה למדי, אך השאלה היא אם אין הדבר פוגע לעתים בצדק ובזכויות האזרח“. במאמר גופו מופיעים, בין היתר, הדברים הבאים: „על כל פנים דומה, כי הסכולו של הגאשם בבית הדין לתעבורה גדול מאשר בכל בית דין אחר. אין כאן די התחשבות בזכויותיו וזהו אולי המקרה היחיד שבו יעילותו של בית המשפט מגיעה לממדים המטילים צל על האמון שרוחשים לו.“